

Planmönstren och det urbana

En kommentar till Björn Klarqvists "Staden som helhet"

av Bo Grönlund

Länge betraktade vi begreppet stad som relativt oproblematiskt, även om det långsamt förändrades. Polis. Urbs och civitas. Politiskt centrum. Handelsplats. Privilegierad köpstad. Industri-stad. Trädgårdsstad. Modern stad. Idag har ordet stad så omfattande anspråk, att det tenderar att bli meningslöst. Därmed tenderar ord som stadsbyggande och stadsplanering också att bli meningslösa. Den förståelse vi har av staden har sitt ursprung dels i den första vågens lantbrukssamhällen, dels i den andra vågens mekaniska industrisamhällen. Stadens roll i den tredje vågens informationssamhälle finns det ännu ingen konsensus om. Är det då meningsfullt att tala om de tre typmönstren nät, park- och grannskapsstaden? Eller flyttar man bara de begreppsliga problemen till en annan nivå, utan att förmågan att orientera sig i stadsfrågorna blir klart bättre?

DE FRÅGOR KLARQVIST RESER om stads-mönster och tankefigurer är ytterst intressanta och mycket viktiga. Låt oss diskutera dem.

Sidan 80:

Både Klarqvist och jag ser "nätstaden" som den "riktiga" staden. Har man det perspektivet, finns det bara nätstad kontra annan bebyggelse. Man kan då bättre tala om nätstaden kontra fraktallandskapet. Sistnämnda begrepp är *båda* rums-liga (dvs. geometriska eller topologiska) grundtyper. (Beteckningen fraktallandskapet har dessutom fördelen att det täcker både trädformade vägnät och de viktigaste aspekterna av naturlandskapets geometri/topologi.) Parkstaden handlar däremot om förhållandet till naturen/solen, och grannskapsstaden handlar om vissa typer av sociala relationer. Inkommensurabla storheter alltså. Nätstaden har också samtidigt parker, grannskap och sociala relationer. Alltså: de tre planmönstren som Klarqvist diskuterar är konceptuellt luddiga redan från början i förhållande till varandra, men det är inte Klarqvists fel. Deras berättigande är deras historiskt/ideologiska existens i "stadsbyggnads-teorierna" de sista ca 50–70 åren.

Att den moderna stadsplaneringen har hävd-
dat en vetenskaplighet gör inte frågorna lät-

tare. Planerarna av parkstaden ville vara vetenskapliga i sitt arbetssätt, men i den omfattningen de faktiskt var det, så var det en mycket snäv och ensidigt förstådd (natur-)vetenskaplighet som gav sig ut för att täcka allt det väsentliga i stadsbyggandet. Synsättet var mekaniskt och deterministiskt, samtidigt med att det i huvudsak var normativt. Det normativa är oundvikligt i stadsplaneringen, men frågan är vad normerna omfattar, hur de är förankrade i verklighetens frågeställningar och hur man söker och hanterar feedback på användningen av normerna.

Frågan om "Individen och massan" kommer klart till uttryck i *acceptera*, 1931. Detta skall dock inte förstås som en social relation i egentlig mening, utan snarare som ett uppbrott från otidsenliga sociala relationer. Man arbetar under industriliknande former, och rekreerar sig med massunderhållning i centrum eller individuellt i eller vid bostaden, i synnerhet genom att betrakta naturen. (Det sistnämnda är för övrigt mera ett Sydeuropeiskt än ett Nord-europeiskt sätt att förhålla sig till naturen på). Parkstaden skulle enligt dess förespråkare vara det ideella uttrycket för individens och massans stad. Men erfarenheterna av "massan" var inte bra i 1930-talets Europa, och efter allt stöveltrampet förkastades parkstaden 1945 till

fördel för grannskapsstaden. Från och med Årsta Centrum är parkstaden reellt ute ur bilden som självständigt mönster i Sverige, i varje fall i större skala.

Sidan 81:

Nu kommer vi så till de sex tankefigurerna. De är utmanade för tanken, men flera av dem kan snabbt föra läsaren på villospår, dels därför att de inbjuder till enkla dualismer även när verkligheten är mera sammansatt, dels därför att några av grundfrågorna riskerar att vara fel ställda.

Gemeinschaft/Gesellschaft: Nätverksstadens Gesellschaft försiggår i butikerna/verkstäderna eller i handeln på torget. De sociala relationerna mellan folk som rör sig på gatan är för det mesta något annat (och förutsätter inget "kontrakt"). Hillier kallar dem för "the Virtual Community" – de potentiella sociala relationernas samhälle. Jag har i några föreläsningar kallat dem för "Gestossenschaft" – de sociala relationerna mellan främlingar som slumpartat möts i det offentliga rummet (tyska "stossen" betyder att stöta samman). Termen är vald/påhittad, dels för att den "rimmar" på de två första, dels för att undgå sammanblandning med Internetets "Virtual Community". Hillier arbetar för övrigt med fyra rumsligt/sociala kategorier, inte bara två (se *Ekistics* 1989, nr 334, sidan 18).

Tektonik/Stereometri: Detta begreppslar leder efter min mening tankemässigt fel. Det är möjligt att arkitektoniska studentövningar utifrån var och en av dessa utgångspunkter ger olika resultat, och vissa städer eller i varje fall byar är historiskt sett framkomna med stereometrisk metod (i Mellanöstern och i Kina bl. a.). Både nät-, park- och grannskapsstaden i vår kulturkrets är dock additiva i praktiken – men de är additiva på olika sätt, dvs. med olika "spelregler". Vad är huvudskillnaden på dessa additiva spelregler? Sett från nätstadens synvinkel är det först och främst hur man förhåller sig till gatan och tomtindelningen.

Sidan 82:

Nät/Träd: Detta är en reell rumslig dualism som är meningsfull att diskutera. Med nutida geometrisk/matematisk terminologi bör vi, som jag redan varit inne på, tala om nätmönster kontra fraktalmönster. Trädmönster kan nu beskrivas matematiskt och trädväxt simuleras genom fraktal matematik. Batty har visat att den moderna förstaden är fraktal (med en fraktal dimension på ca 1,7 – dvs. den moderna staden är mindre än tvådimensionell, rumsligt sett, när det gäller rörelser på marken).

Zonering/Mixning: Den funktionellt rumsliga differentieringen fanns redan före industrisamhället, och är delvis knuten till en rumslig differentiering av gatunätet (dvs. de olika integrationsvärdena på olika sträckor, för att tala i Hilliers terminologi). Det zoneringsgör är att bryta detta samband. Samtidigt överges nätstaden. Härmed går man från en blandad (mixad) situation med en viss funktionell differentiering till ett rent antingen/eller. Där den tidigare mixningen i hög grad var framväxt över tid, betyder en planerad mixning att man med tvång och på kort tid försöker att åstadkomma något som liknar. Det går inte särskilt bra, även där man verkligen försökt. Det är svårt att planera för verksamheter innan de själva är konkreta i bilden. Planeringen måste ofta operera med ett ca sjuårigt planeringsförlopp, var emot företagen ofta endast har en ettårig horisont. Hyran i nya lokaler är samtidigt hög och lokaler i mixade områden kommer därför lätt att stå tomma. Om rörelsenätet samtidigt är fraktalt (SCAFT) med dålig tillgänglighet för genomgående trafik förstärks uthyrningsproblemet. Har man samtidigt för bråttom med att få stadsbyggnadskapitalet förräntat (vägar, kollektivtrafiknät, tomter, ledningsnät, offentlig service för övrigt), blir resultatet att kommunerna accepterar vilket företag som helst, bara det kommer snabbt. Konsekvensen blir ofta för stora och för inåtvända företag, varigenom goda lägen förspills, och möjligheterna för att uppnå urbana kvaliteter slås sönder, oavsett hur goda intentionerna ursprungligen har varit.

Planering/Låt-gå: Frågan är inte planering eller låt-gå som generella företeelser. Frågan är vad som skall planeras/styras och vad som skall lämnas öppet för individer, hushåll, fastighetsägare och företag. Tidigare styrde man genom gatunätet, en finkornig tomtindelning, byggnadsstadga, en relativt väletablerad byggnadskultur, samt välutformade offentliga anläggningar och byggnader relaterade till det offentliga rummet, som det privata initiativet kunde spela upp mot – resten var låt-gå. Modernismen och ”välfärdsstaten” medverkade kraftigt till att bryta med detta, och nu blir det än värre när ”välfärdsstaten” i sin kända form går mot sitt sammanbrott. Idag har vi antingen en teknokratisk men sektoruppdelad totalplanering, en förhandlingsplanering där man kan förhandla om nästan allt, eller en ”omöjlig” blandning av båda delarna. Problemet är att det idag inte finns några klara och allmänt accepterade begrepp, som kan bilda utgångspunkt för vad man skall planera/styra och vad man skall låt-gå. De nämnda danskarna har heller ingen lösning på detta. Koloniträdgårdar, med små hus i, är idag inte sällan de bästa exemplen på hur bra relationer mellan planering och låt-gå kan se ut i praktiken – det är här som ett icke-modernt planerings/låt-gå-system har fått lov till att övervintra – just därför att vi betraktar denna slags bebyggelse som marginell och ofta juridiskt sett provisorisk.

Sidan 83:

Hierarki/Överlappning: Frågan om hierarki kontra överlappning är igen en delaspekt av nät/fraktal-problematiken. Samtidigt är den kopplad till ett djupt hierarkiskt tänkt samhälle, som kanske passar bra för den representativa demokratin, hierarkiskt uppbyggda storföretag och offentliga system. Socialt sett har grannskapshierarkierna inte fungerat särskilt väl, om vi talar om större grannskap än ca 10–25 hushåll. (Att grannskapsenheterna inte har skapat gemenskap alls är nog ett alltför generellt påstående. Det måste nyanseras genom stu-

dier av grannskap på olika nivåer och med olika konkret utformning.)

Med informationssamhällets framväxt blir nu en nätverksbaserad, mycket grundare social organisationsstruktur aktuell och mera effektiv – ledande informationsföretag har redan upptäckt detta och ändrat sin företagsorganisation. Christopher Alexander har däremot inte själv tagit de fulla konsekvenserna av ”The City is not a Tree” – det kan kramas mycket mer ut av den anti-träd-analogin. Problemet är delvis att nordamerikaner liksom svenskar är trädkramarfolk, som för majoritetens vidkommande inte förstår eller uppskattar urbana kvaliteter. Alexanders ”New Theory of Urban Design” innehåller en förståelse av stadsbyggandet som process över tid – men ingen egentlig förståelse av mänskliga och rumsliga urbana kvaliteter – och när han kastar sig över dessa frågor i sitt ”Pattern Language”, då blir antalet mönster så stort, att de övergripande frågorna drunknar. Därmed drunknar i praktiken också de konkreta utformningsmönstren. Alexander har således inte själv några egentliga motmedel mot den fraktala staden.

Frågan om typmönster och tankefigurer rör samtidigt vid djupa filosofiska och metodiska frågor. Vad är skillnaden på typologisering (typmönster) i webersk mening och tankefigurer? Är det, att ”typerna” är försök till idealiserade uppdelningar av faktiskt förekommande fenomen i samhället eller naturen (som Linnés klassificering av växterna i ”typer”), varemot tankefigurer är tankeredskap med en viss historisk permanens, som bl. a. kan användas till att diskutera ”typerna” med? Jag tror nog det är så, och att det är så Klarqvist gör, men själva detta sätt att arbeta och resonera kunde ha tjänat på ett filosofiskt/teoretiskt klargörande. För övrigt använder Klarqvist ordet modeller synonymt med typmönster. Jag tror det är viktigt att inte blanda samman dessa begrepp. Modeller är förenklingar av verkligheten, som helst skall vara testbara genom att man ”kör” förlopp i modellerna matematiskt eller på annat sätt, samt un-

dersöker utfallet, varefter modeller med dåliga simuleringsresultat förkastas eller justeras. Typmönster i webersk mening är idealiseringar som inte "uttömmar" verkligheten (en mera hermeneutisk "grej" alltså, med möjlighet för oändlig regress).

Sidan 84:

När Klarqvist därefter uppställer en 3 x 6 matris vore det klarare om den binära klassificeringen ordnades på så sätt att Gesellschaft, Stereotom, Mixning, Nät, Låt-gå och Överlappning konsekvent står till vänster om snedstrecket, samt om positivt utfall för denna sida av det binära representeras med 1 och ett negativt utfall med 0. Det visar sig då att nätstaden får summan 5 eller 6, Parkstaden summan 1 eller 2, och Grannskapsstaden summan 0. Nätstaden står alltså klart mot Grannskapsstaden (och Parkstaden är som tidigare nämnt inte aktuell i sin ursprungliga form). Frågan är hur meningsfull matrisövningen är, när flera av faktorerna är inbördes beroende och nät samtidigt ingår i båda dimensionerna i matrisen.

Frågan om konservatism, socialism och progressivitet är heller inte lätt – eller är ofta en annan än den omedelbart ser ut till att vara. Är grannskapsstaden konservativ och parkstaden progressivistisk eller rentav socialistisk? Borger-skapets 1800-talsstad byggde på familjen + Gesellschaft (utan något övrigt Gemeinschaft däremellan). Grannskapsstaden är alltså inte konservativ i borgerlig mening – men kanske konservativ i centerpartistisk bondemening (om man alltså refererar till den tid och de delar av Sverige som ligger före skiftesreformerna i lantbruket – en fjärran situation). Men snarare är väl grannskapsstaden ett uttryck för socialdemokratisk konservatism med anti-urbana förtecken (det var ju borgarna som var urbana), det genuina överförandet av folkhemstanken till fysisk planering.

Frågan om parkstad, Gesellschaft, progressivism och socialism är också knepig. Progressivism är en term lanserad av Choay angående 1800-talsstaden och används motsatt kulturalism.

En del av kulturalisterna var klart för Gemeinschaft, t.ex. William Morris i "News from Nowhere", men alla de som förhöll sig kritiskt till en blind teknologisk utveckling och framstegstro var det inte nödvändigtvis. Socialismens förhållande till Gemeinschaft/Gesellschaft är ambivalent, och framför allt präglad av den bristande förståelsen av det jag ovanför har kallat Gestossenschaft. Härmed har socialismen ingen möjlighet att förstå och värdesätta det urbana. Socialismen pendlar därmed mellan ett Gemeinschafts- och ett Gesellschaftstänkande, som båda leder fel i ett stadsbyggnadssammanhang. Gemeinschaftsmodellen fanns redan i den utopiska socialismen – som Marx tog resolut avstånd ifrån i det *Kommunistiska Manifestet* – men som återupplivades av anarkisterna under andra hälften av 1800-talet, och senare av socialdemokratin i folkhemmets, grannskapsideologins och grannskapsplaneringens form. Gesellschaft förstått som industrisamhällets relation mellan individ och massa är samtidigt problematisk för socialismen, eftersom Gesellschaft bygger på marknadsmekanismerna. I den fysiska planeringen har man i huvudsak låtsat att Gesellschaft inte finns (med undantag för köpcentra), samtidigt med att man inte förstår värdet av "Gestossenschaft". Det "socialismen" reellt har åstadkommit, är att varken grannskapen eller "det urbana" fungerar särskilt bra (det gäller både i Väst- och i Östeuropa, men det är ännu värre i öst) – och om det fungerar i alla fall är det mera på trots av planeringen än på grund av den.

Klarqvist fortsätter härefter med att tala om stadens goda liv och hurvida man kan mäta det. Jag tror, att det är en fråga som är allt för sammansatt för att man skall kunna diskutera alla aspekter av det goda livet på en gång (jag föredrar att nöja mig med att tala om urbanitet, men bara det är en stor och svår fråga).

Men visst kan man kombinera grannskaps- och nätstaden. Frågan är hur det görs konkret och inte minst i detalj. Grannskap behöver inte vara fraktala annat än på allra lägsta nivå (trappuppgången, eller den lilla halvprivata

stora tomter, dvs. tomterna är tre till elva gånger större än rutorna i nätet, medan det i den traditionella rutnätstaden är omvänt, osv., osv.). Ändå är Skarpnäck faktiskt mer urbant än så mycket annat förstadsbyggande. Det visar sig kanske tydligast, när det är festival och det går 2 400 personer/timma fram och tillbaka på allén (huvudgatan) tre dygn i sträck.

Nu till staden som helhet (varför heter för övrigt diskussionsinlägget så?):

Staden är inte ett system där människor lever. Människor lever inte i systemvärldar utan i livsvärldar (för att tala habermaskt). Men systemvärldarna lägger sig hela tiden i ... Med hänsyn till sociologins tillkortakommanden har de inte bara att göra med ett bristande intresse för det rumsliga (annat än som social

gården). Problemet i Skarpnäck är att staden – i större skala – försöker att vara rutnät och fraktal på en gång, samtidigt med att man i detaljerna nästan konsekvent väljer att vända de mest fotgängartrafikerade gatorna ryggen (genom att ha baksidor på framsidan och framsidor på baksidan, bänkarna där det kommer minst folk, placering av skolor och ungdomsgårdar närmast naturen i stället för längs eller nära huvudgatan, placering av bostäder på solsidan av huvudgatan istället för restauranger, kaféer och butiker, den viktigaste närbutikerna placerad utanför området i en motorvägsavfart, och genom att man överlåter ett område för 9 000 människor till enbart fem byggbolag och fem arkitektkontor, varvid man får en stad med 32 kvarter som i realiteten består av fem

segregering mellan olika geografiska områden), utan också med ett bristande intresse för det slags lösa, relativt ostrukturerade och slumpartade sociala relationer, som är så viktiga i stadens rum. Att det dessutom tills helt nyligen (Hillier) inte har funnits metoder att systematiskt undersöka stadsmässiga rumsliga strukturer, har inte gjort det lättare för sociologerna (och inte heller för oss andra).

Sidan 85:

Modellstudier med syntaxanalys är nog bra, men rejäla studier av verkligheten behövs nog ännu mera, i varje fall på nuvarande tidpunkt. Det empiriska arbetet blir då nödvändigtvis stort (själv är jag igång med fem exempel med totalt 12 000 linjer i näten).

Men tillbaka till frågan om staden för det goda livet. Jag vet inte heller hur vi skall åstadkomma en stad för det goda livet – det blir lätt en närmast religiös fråga – men det är faktiskt möjligt att komma rätt långt med frågan om hur man skall åstadkomma en stad för det *urbana* livet. Detta vill för övrigt alltid omfatta både gott och ont – liksom allt annat liv. Simmel var en av de första att skriva om denna dubbelhet i det urbana. Därmed inte sagt, att man inte bör arbeta för mera gott och mindre ont, i den omfattning det går utan att det goda dör på kuppen. Allt för mycket trygghet är t. ex. snärjande, tråkigt och passiviserande.

Är problemet först och främst att många nya stadsdelar ligger som öar eller enklaver i landskapet? När Christian IV planerade rutnätsstaden Kristianstad var den inte tänkt mycket större än Skarpnäck, varken till yta, antalet kvarter eller befolkning. Kristianstad slutade också, på sitt sätt, i ”grönytor”. Om Kristianstad är stad och Skarpnäck inte, vad har det med rutnätet och stadens/stadsdelens gröna kant att göra? Vad är det för relationer som är de viktigaste och vilken roll spelar olika aspekter av arkitekturen?

Sidan 86:

Jag är enig med Klarqvist om att Hilliers arbete med staden som nät (den axiella analysen) är av allra största betydelse för förståelsen av fotgängarströmmarnas fördelning på gatorna.

Men för mig är det urbana också en speciell slags estetisk upplevelse av den byggda miljön. Jag hävdar t. ex. att Västerlånggatan i Gamla Stan i Stockholm är urban, även när jag är ensam i rummet kl. fem tisdag morgon. Jag menar alltså att arkitektur har både en direkt och en symbolisk relation till det sociala livet och det urbana.

En del av problemet med Hilliers användning av termen arkitektur är att han hittills har fokuserat uteslutande på det rumsliga rörelsesystemet. Härigenom skjuter han många arkitekter ifrån sig. Hillier är nu på väg till en mera omfattande förståelse av arkitektur. Han för-

söker bl. a. att skilja mellan ”architecture” och ”vernacular”, där termen arkitektur enbart skall gälla för det nyskapade, som aldrig har varit sett/upplevt förr, varemot alla ”upprepningar”/variationer på tradition är ”vernacular”. Kan-ske är han intresserad av det, därför att arkitekter hela tiden förkastar traditionella kunskaper för att hitta på något nytt. Och feedback-processen är förbannat dålig...

Det Klarqvist kallar schizofreni har inget att göra med schizofreni i egentlig mening. Denna sjukdom/psykiska störning är resultatet av dubbelbindningar, som är omöjliga att lösa, och som kommer till uttryck genom att omvärlden hela tiden sänder dubbla budskap som omöjligt kan efterlevas samtidigt. Grannskapsenheternas viktighet och den fysiska miljöns oviktighet är inte ett sådant dubbelt budskap. Och grannskapsenheten kontra marknadskrafterna uppfattas väl i praktiken (i vardagen) heller inte som relaterade i särskilt hög grad. Franzén och Sandstedt påpekar dock att i Sverige är grannskapsenheten på stadsdelsnivå mera ett kommersiellt än ett socialt fenomen.

Nej, det är andra dubbelbindningar, som det är tal om, och de sticker mycket djupare. De handlar om att vi både skall förneka njutningarna i livet och bejaka dem; att allt skall vara lika för alla samtidigt med att det är skillnader som intresserar oss; att vi samtidigt vill ha både ordning och frihet på gränsen till kaos; att vi både gärna vill ha djupa personliga relationer och träffa nya spännande människor; osv. Richard Sennet menar t. ex. att dessa dubbelbindningar går tillbaka till både Augustinus' kristendomssyn på 400-talet, och till Upplysningstidens mekanistiska, odialektiska tänkande. Henri Lefebvre, menar att de är djupt förankrade i kapitalismens funktionssätt och därmed också i rummets produktion, och i dialektiken mellan det abstrakta och det differentiella rummet.

*

Frågan är alltså om man i grund och botten blir klokare av Klarqvists diskussion av plan- och

tankemönster. Men frågeställningarna är, som jag sa redan i inledningen (och som det förhoppningsvis också framgår av mina kommentarer), ytterst intressanta och mycket viktiga.

Kanske kommer man åt planmönsterfrågorna bättre om man inte startar med dem. Jag har försökt det bl. a. i *NA* 1993:4 (men har ändrat syn på en del saker sedan, bl. a. *Gemeinschaft/Gesellschaft*). Mitt pågående avhandlingsarbete handlar om de flesta av de ovanstående problemställningarna med fokus på det urbana som upplevelse och vilka krav det ställer på den rumsliga strukturen, på arkitektur som verk m. m. – frågor som i hög grad har varit försummade och där villfarelserna är många. Industrisamhället och modernismen hade och har fortsatt ett tvetydigt förhållande till staden som fenomen, där staden och stadslivet sågs och ses som både något nödvändigt och något ofta sjukt/dåligt eller onaturligt/tillgjort. En del av nutidens ekologiska strömningar har också, med delvis andra förtecken, en negativ syn på städer och stadsliv.

Med utgångspunkt i Lefebvres kan man utkristallisera ett annat sätt att se på staden. Det handlar om kvalitativa dimensioner av staden som livsform i de offentliga rummen. Dessa har att göra med möten mellan människor, och mellan människor och materiella kulturuttryck i en rumsligt koncentrerad form, häri inbegripet möten mellan människor som inte känner varandra. Staden förstådd som möten med "differens", information och kommunikation. Möten, som delvis är präglade av tillfälligheter, dvs. av det som inte är programmerat (i varje fall inte i detalj). Och också av en grad av trängsel. Att dessa möten försiggår i levande livet i materiella, arkitektoniska rum får samtidigt en delvis ny betydelse, när mera och mera av människors dagliga upplevelser försiggår i en elektronisk virtuell verklighet.

Det urbana kan alltså bara fungera om det finns en viss koncentration av människor och unika människoskapade verk (arkitektur, konst, etc. – både professionell och folklig). Detta förutsätter åter igen en sammanhängande rumslig

struktur baserad på ett relativt traditionellt (och i viss mening förmodernt) gatunät.

Urbanitet som fenomen ligger, som jag ser det, före det urbanas konkreta meningsskapande, före tolkandet av urbanitetens konkreta innehåll. Det handlar om att tillvägabringa en mångfald av relationer och material för mångfaldigt meningsskapande, mångfaldig tolkning.

Det nutida urbana kan temporärt komma till uttryck också utanför den byggda miljön, t. ex. på en badstrand, vid en rockkonsert på en stor gräsyta, i turistanläggningar och vissa moderna centra. För att kunna komma till uttryck i vardagen förutsätter det urbana dock rumsligt väldefinierade centraliteter, som genomströmmas av relativt många människor varje dag, och att det offentliga rummet har både lokala personer (boende, etc.) och främlingar.

Frågan blir då vilka rumsliga strukturer och former, som kan främja utvecklingen av en nutida urbanitet, och vilka de möjliga gränsvillkoren för det nutida "urbana" kan vara. Det är här först och främst i förstäderna, som förståelsen av det nutida urbana blir satt på prov.

Det urbana ser jag som en etisk/social möjlighet och en integrationsmöjlighet, som är radikalt annorlunda än grannskapsenhetens tankegång. Genom att människor, som är olika och inte känner varandra använder samma stadsrum, upplever de i verkligheten (och inte bara på TV) att olikheter finns, och att man kan lära sig umgås med dem på ett belevat sätt. Bara det att olikheterna är synliga betyder att man blir konfronterad med dem och måste förhålla sig till dem.

Sett ur min synvinkel måste stadsbyggnad som disciplin nu utvecklas genom att sätta frågorna om urban kultur och urbana upplevelser i centrum. På detta sätt kan stadsbyggnadsområdet skaffa sig ett egentligt initiativ, som kan stimulera både allmänhetens, arkitektstudenternas och arkitektkårens intresse för staden som fenomen. Att sätta urban kultur och urbana upplevelser i centrum kan göras utan att stadsbyggnad som disciplin förbiser förstädernas och de mindre orternas problemställ-

ningar, olika bosättnings- och lokaliserings-önskemål, och de ekologiska frågorna. Jag ser det tvärt emot så, att det just är genom en fördjupad förståelse av de urbana kvaliteterna, som man idag kan utveckla en differentierad syn på stadsbyggandets olika förutsättningar och möjligheter i olika situationer. Andra kvaliteter i stadsbyggandet än de urbana har länge haft högre prioritet (detta är ett oxymoron, dvs. en terminologisk självmotsägelse – och likaväl sant).

Urbanitet

koncentrerad till några få huvudpunkter

Till sist vill jag gärna nämna mitt senaste försök till definition av en testbar urbanitet, som jag tror får med väsentliga aspekter, även om det av praktiska skäl nödvändigtvis är tal om ett delvis reducerat urbanitetsbegrepp.

Urbanitet handlar för mig alltså först och främst om fenomen i det offentliga rummet utomhus, speciellt i och i anslutning till gaturummet. Gaturummet är ett linjärt rum, som definieras av en gräns mellan offentligt och privat, samt av byggnadsfasader som har framsida och entréer/port mot gatan och baksida åt andra hållet. På gatan är man inne i staden (även om man är utomhus). När gatans bredd blir mera än ca tre gånger hushöjden, börjar gaturummet (inne-upplevelsen) att upplösas. I gaturummet finns människor till fots med varierande frekvens. Annan trafik kan också finnas i gaturummet, men inte nödvändigtvis.

1) Människors samtida närvaro

a) Urbanitetens undre mänskliga gräns: Stor sannolikhet för samtidig synlig närvaro av minst tre fotgängare, som inte bildar grupp, inom 100 meters avstånd. (Detta har att göra med bl. a. den urbana grundtryggheten).

b) Urban centralitet, undre mänsklig gräns: Att se minst 15–20 nya ansikten per minut (= ca 1000/timme – eller ett nytt ansikte var 3–4 sekund) – centrala gator kan ha 100 personer/ minut eller flera.

Det är samtidigt viktigt att det finns möjligheter för det oförutsedda och oplanerade (och möjligheter för lek för alla åldrar), samt för att möta främlingar.

Det enda empiriskt dokumenterade sambandet mellan stadens rumsliga struktur som helhet (på marken) och antalet fotgängare på gatorna är beskrivet av Bill Hillier. Hans axioma kartor är här en avgörande beskrivningsform.

2) Närvaro av unika mänskliga verk

Unika verk kan vara olika saker – teater, musik, happenings, skulptur eller måleri på offentlig plats, speciell inredning av gaturummet (beläggning, sittmöbler, etc.). I vardagssituationen är det först och främst gaturummets husfasader, som kan vara möjliga unika mänskliga verk, och det som utgör det mesta av den urbana upplevelsen i en folktom gata. Upplevelsen av unika mänskliga verk förstärks, om verk av olika ålder kan ses samtidigt.

Mycket av modernismens byggande är inte unika verk, men repetitionsbyggande – ofta samtidigt uttrycksmässigt fattiga också var för sig. Byggnaderna har ofta en anonym karaktär, både med hänsyn till arkitekt/byggherre och användare – stor skala bidrar inte sällan ytterligare till detta.

Unika mänskliga verk uttryckta som (eller i) fasader i gaturummet:

a) Den byggda urbanitetens nedre gräns: Detaljrika enfamiljshus och trädgårdar med framsida och orientering mot gata (med intentionella särdrag i en eller annan form för varje hus), samt ett högsta avstånd i genomsnitt mellan hus längs gatan ca = fasadlängden (vissa trädgårdstäder i Europa och New Urbanism i USA närmar sig detta). Husen får inte framstå som lådor (repeterade oartikulerade byggnads-kroppar med platta tak). Senare användare skall också ha satt sin prägel på huset eller trädgården, inte bara den ursprungliga byggaren/arkitekten.

b) Urban centralitet, nedre gräns för byggd urban centralitet:

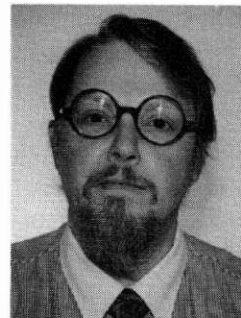

– Utan publika besökslokaler i bottenvåningen (butik, restaurang, kafé, galleri, etc) – samma som 2a) men med minst 25 sådana hus/100 meter gata (motsvarar ett nytt hus var fjärde sekund vid 4 km/tim, jmf. ansikten per sekund ovanför). Detta uppnås med genomsnittliga huslängder på åtta meter eller därunder. Eventuellt skall också krävas rikare detaljering av husen.

– Med publika besökslokaler i bottenvåningen (samma som 2b), men antalet unika besöksfunktioner i bottenvåningarna plus antalet hus är minst 25 per 100 meter. Varor/besökande skal vara synliga utifrån. Varor skall inte

bara signalera massproduktion. Restauranger och butiker av standardtyp, t. ex. välkänd internationell franchising är mindre intressanta. När flera hus, som ligger vid sidan av varandra, uppenbart har samma arkitekt och byggherre, försvinner också upplevelsen av unika verk.

Även fasadanalysen bör relateras till axiella kartor av Hillier-typ (En historisk undersökning kommer troligen också att visa att det finns en korrelation mellan mera rikt utformade verk och de mest välintegrerade stråken, men ingen har ännu visat något om det, såvitt jag vet).

Bo Grönlund, arkitekt, lektor vid Konstakademiets Arkitektskole, Köbenhavn, afd. for Bybygning/ doktorand vid NORDPLAN, Stockholm.